

ТЪРГОВИЯТА С ДЪРВЕСИНА В КОНТЕКСТА НА СИСТЕМАТА НА ОРГАНИЗИРАНИЯ НАЦИОНАЛЕН ПАЗАР

Ваня Ив. Хаджиева¹

Анотация: В материала се разписва теоретична постановка за изграждането на национален организиран пазар за търговия с дървесина по веригата местен – регионален – централен пазар. Анализират се елементите изграждащи системата и техните характеристики (нормативна база, пазарни участници и т.н.), както и спецификата на системата като цяло – информациялни и стокови потоци. Адаптира се системата на националния организиран пазар за търговията с дървесина.

Ключови думи: национален организиран пазар, дървесина, търговски процедури, система, цена.

I. ВЪВЕДЕНИЕ

В последните десетилетия, като най-усъвършенствана форма за осъществяване на икономическите взаимоотношения между пазарните субекти се утвърдиха организираните пазари. В хода на еволюцията първоначално възникват неорганизираните пазари, които са спонтанно възникнали пазарни средища, където се срещат заинтересовани субекти за да удовлетворят различни свои потребности. Традиционно тези пазарни средища се обособявали на големите кръстопъти по вековните маршрути на стоките [2]. В процеса на човешката еволюция логично възникват и организираните пазари, които първоначално се създават и функционират в съответствие с традициите и обичаите на местното население, а в последствие работят съобразно разпоредбите залегнали в общата нормативна база. Паралелно поставят и вътрешни специфични (обичайно по-строги) изисквания пред пазарните участници – (за качество, за произход на стоката и парите и т.н.). Последни в исторически плана възникват високоорганизираните борсови пазари, които се конституират като следствие от разпоредбите залегнали в специализираната нормативна уредба (специален закон, които дава писаната технология за работа на борсовите пазари).

Борсовите пазари поставят много по-строги изисквания пред своите участници в сравнение с тези залегнали в специализирания закон, които ги регламентира. Така изброените видове пазари не са просто част от поредната пазарна класификация, това е теоретичната постановка, която ще си позволим да използваме за основа при разписване на системата на организирания национален пазар.

II. СЪЩНОСТ НА СИСТЕМАТА – НАЦИОНАЛЕН ОРГАНИЗИРАН ПАЗАР

Когато говорим за системата на националния организиран пазар би следвало да разбираме изградена система от пазарни елементи, действащи на различни пазарни нива, които взаимодействат помежду си изграждайки завършена система. Считаме, че системата на националния организиран пазар би следвало да се състои от три пазарни сегмента, показани на фиг.1. Тук е мястото да направим уточнението, че това е един различен поглед върху системата на организираните пазари, при които системата се декомпозира на съставните си елементи – държим да

¹ Ваня Хаджиева – докторант в Стопански факултет на Лесотехнически университет – София, катедра “Маркетинг и управление на производството”, бул. “Климент Охридски” №10, E-mail: v_i_h@abv.bg

акцентираме, че това е едно условно разграничаване на пазарните сегменти направено в теоретичен аспект. Макар и теоретичен, идеята на този анализ е да разпише една примерна схема за структуриране на пазар на дървесина в национален мащаб, съобразно реалностите в страната. Ще разгледаме в теоретичен порядък структурата на системата на националния организиран пазар и паралелно ще анализираме реалностите в страната.

Фиг. 1. Структура на националния организиран пазар

Първия елемент на системата е **Местния (първичен) пазар**. Основната функция на този пазарен сегмент е да формира първоначалната цена на даден актив* т.т. за първи път обекта на търгуване се представя на пазара, където по същество актива получава своята първоначална реална пазарна стойност – цена. Цената форми-

Фиг. 2. Местен (първичен) пазар

рана на местния пазар е с локален обхват – тя е представителна за съответния район (добивен, производствен или търговски център). Считаме, че местния пазар, като елемент от системата на националния организиран пазар, може да се отнесе към групата на “кеш” пазарите [2]. За местния пазар е характерно, че актива обект на търгуване обичайно и традиционно е наличен на пазара (осъществява се търговия на място), сключваните сделки са подчинени на принципа “плащаш-вземаш” тоест “кеш” сделки. Практиката показва, че е много трудно да се дефинира една универсална форма за съществуване на първичния пазар, трудностите са резултат от това, че различните активи обект на търгуване налагат различни форми на съществуване. Работата на този пазарен сегмент се осъществява посредством набор от търговски процедури (търг, концесия, продажба от нивата, парник и други) като се отчита и спецификата на актива обект на търгуване. С изключение на концесията останалите търговски процедури задължително би следвало да се финализират посредством “кеш” сделки. Концесията е специфична търговска процедура, която има своя специфика (дългосрочно инвестиране и потребление на съответния актив) поради което не попада в групата на “кеш” сделките. Традиционно на това пазарно ниво от едната страна на сключваните сделки партньори са “производителите”, а от другата страна на пазарното договаряне са търговците, които изкупуват съответния актив. Разглеждайки участниците на този пазарен сегмент под “производители” следва да разбираме пазарни контрагенти, които първоначално притежават определен актив (притежават правото за първоначален добив и/или са негови производители). От другата страна на сделката партньори са търговци, които би следвало да имат изкупвателна функция - изкупуват произведения и/или добит актив. Обичайно този пазарен сегмент се обособява и функционира на места където е концентрирано производството, отглеждането или добива на съответния актив. Избора на място е в пряка зависимост от множество фактори - климатични, географски, природни, екологични, религиозни,

* Под актив следва да се разбират – стоки, услуги, суровини, деривативи или всичко което би могло да бъде обект на търговия.

културни и ред други фактори и съображения, които пряко кореспондират с производствения или добивния процес на съответния актив. Местата на които се обособяват първичните пазари би следвало да разполагат с развита в достатъчна степен инфраструктура (обичайно тя е слабо-развита), която да обслужва процеса на добив или производство, както и потребностите на пазарните участници. Първичния пазар би следвало да се регламентира от нарочно създадена (специализирана) нормативна база, която да дава точен регламент, да разписва специфични изисквания и условия пред желаещите да се занимават с производство и/или добива и търговията на съответния актив. В зависимост от спецификата на съответния актив и съобразно технологичната схема за неговото последващо оползотворяване следва да се изработят и правилата при които ще се произвежда или добива, търгува и транспортира съответния актив. Същността на първичния пазар и специфичните функции, които са му присъщи налагат неговото конституиране и работа като пазарен сегмент да се регламентира от разпоредбите предвидени в нарочно създадена нормативна уредба, даваща писаната технология за работата на пазара, която да бъде адаптирана към спецификата на съответния актив обект на търгуване.

Към настоящият момент у нас е налична специализирана нормативна база, която да регламентира работата на първичния пазар – Закона за горите. В закона са разписани пакет търговски процедури, посредством които да става добива на дървесина от държавните гори в страната [4]. В нормативната база са разписани специфичните изисквания на които трябва да отговарят пазарните субекти за да бъдат допуснати до първичния пазар.

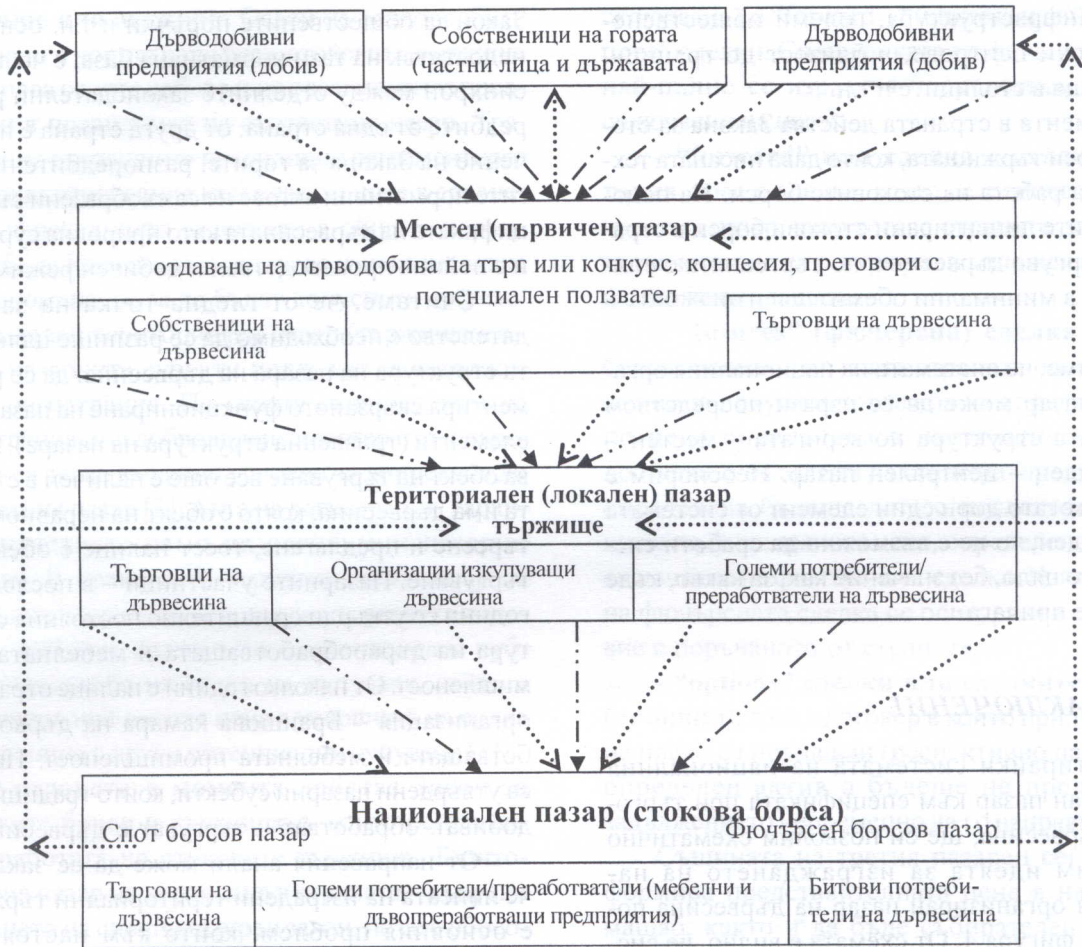
Вторият елемент от системата на националния организиран пазар е **териториалния (локален) пазар**, на които са присъщи две основни функции - да се окрупняват стоковите групи и се формира цена с по-голяма представителност в сравнение с формираната на първичния пазар. Обичайно в практиката териториалния пазар функционира като стоково тържище, където се сключват сделки с налични стоки, за които не е задължително физическото присъствие на мястото на търгуване. Традиционно на това пазарно ниво се сключват “cash” (доставка и плащане веднага) и “forward” (отложено плащане и забавена

доставка) сделки. Спецификата на сделките, които обичайно се сключват на териториалния пазар ни позволяват да го причислим към “spot” пазарите. На териториалния (локален) пазар би следвало да се формира цена, която е представителна за определена област, областен град, общи-

Фиг.3. Териториален (локален) пазар

на или казано по друг начин, това е събирателен пазар за няколко местни (първични) пазари. Една административна единица например – област се състои от няколко малки населени места - общини (първични пазари), които са обвързани помежду си чрез инфраструктура, държавна власт и т.н. Ако приемем, че в съответната област е разпространен добивът, отглеждането и/или производството на определен актив, обичайно е в околните населени места да се обособят първични пазари на дадения актив, а в областния център (административен или център - формиран по различен критерии) би следвало да се формира обединяващ регионален пазар на който да се формира цена, която е представителна в по-голям мащаб. Обичайно тази група пазари се позиционират в места с много-добре развита инфраструктура, областни центрове, гранични зони, пристанищни градове или иначе казано, центрове в които условията максимално благоприятстват развитието на търговията, а конкретните места са се утвърдили като търговски средища през годините. Често териториалните пазари функционират като стокови тържища където и от двете страни на сключваните сделки се договарят търговци. Обичайна практика е на тези пазари активи да се закупуват и пряко от големи потребители и/или преработвателни предприятия. Функционирането на териториалните пазари не изисква специален законодателен регламент, който да дефинира тяхната работа, обичайно тя се регламентира от разпоредбите залегнали в общата нормативна база. Формата под която най-често функционират в практиката териториалните пазари е **стоково**

Фиг.4 Система на националния организиран пазар за търговия с дървесина

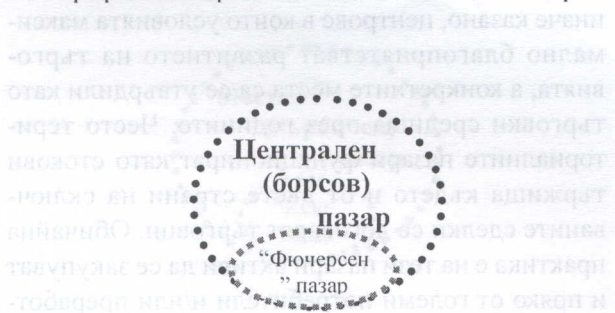
Легенда:

- 1. Информационни потоци→
- 2. Стокови потоци - - - - -→

тържище или аукцион. Освен на разпоредбите залегнали в нормативна база, стоковото тържище подчинява своята работа и на регламентите предвидени в правилника на съответния пазар. Традиционно вътрешните правилници регламентират завишени изисквания към участниците в сравнение с изискванията залегнали в общата нормативна база. Като пример за такова изискване може да се спомене, че за да бъдат допуснати до участие на даден териториален пазар (тържище/аукцион) пазарните субекти подлежат за задължителна регистрация. По своята същност акта на регистрация има доброволен характер и същевременно се явява входящо условие за допускане до съответния пазар [3]. Акта на регистрация, гарантира участието само на легитимни пазарни субекти. В практиката териториалния пазар се реализира посредством още една търговска процедура – аукцион. Аукционът е организирана публична продажба на стоки на купувача, който е предложил най-висока цена в условията на пряка конкуренция с други потенциални купувачи [1].

В страната в момента действа Закон за стоковите борси и тържищата, които регламентира работата на стоковите тържища. Териториалния пазар на дървесина в страната – въпреки наличието на специализиран закон, не се е обособил като действащ пазарен сегмент. Териториални тържища не се формират и не функционира. Липсата на един елемент от системата нарушава нейната цялост.

Третият елемент от системата на националния организиран пазар е **централния (борсов) пазар** - високоорганизиран, силноконцентриран и бързоликвиден “futures” пазар за

Фиг.4. Централен (борсов) пазар

търговия главно с неналични стоки. На борсовите пазари по дефиниция покупко/продажбите на активи се осъществява посредством масовото

склучване на “forward”, “fututres” и най-вече “options” сделки. Спецификата на фючърския пазар най-пълно се изразява посредством сделките сключвани на него:

- **“forward” или сделка с отложена доставка**, това е сделка, която се сключва и на фючърския пазар, като тогава страните по сделката задължително са договорили отложена доставка и отложено плащане.

- **“futures” (фючерсна) сделка** е срочна борсова сделка, по която страните поемат задължение за покупко/ продажба на определен актив по цена определена в настоящия момент, а доставката на актива да стане на предварително определена бъдеща дата с последващо заплащане по фиксираната цена, определена в деня на сключване на фючърската сделка. Изпълнението на фючърската сделка се осигурява в съответствие с поръчаното от страните.

- **“options” сделки или сделките по избор (от опция)**, това е договор в които придобиването на право да продадеш (респективно да закупиш) определен актив в бъдеще не предполага и задължението непременно да го направиш тогава.

Същината на третия пазарен сегмент е да формира представителната цена в национален мащаб, както и да бъде събирателен пазар (да укронпява стоковите групи) в национален мащаб. В практиката като форма за съществуване на този пазарен сегмент се е утвърдила стоковата борса – като една от най-развитите форми за договаряне между заинтересованите стопански субекти. Борсовата корпорация може да се разгледа в две направления от една страна това е система за търговия с големи стокови обеми или едрова търговска система, а от друга страна безспорен е факта, че основната функция на всяка стокова борса е да формира представителната в национален мащаб цена на даден актив. Контрагенти по сключваните на борсата сделки обичайно би следвало да са търговците от една страна и потребители на съответния актив от другата страна на сделката. Борсовата институция задължително се учредява в съответствие с разпоредбите на специализиран закон, които дава писана технология за учредяването и функционирането на борсовия пазар. Борсовите пазари създават и свои вътрешни правила, които по правило са със завишени изисквания спрямо пазарните контрагенти в сравнение с правилата залегнали дори и в специалния закон. Традиционно борсовите пазари се позиционират в места с отлично

развита инфраструктура, големи обществено-политически центрове, в близост до граници, пристанища в столиците и т.н.

В момента в страната действа Закона за стоковите борси тържищата, които дава писаната технология за работа на стоковите борси. На подовете на трите лицензирани стокови борси в страната се търгува дървесина, но търговията е епизодична и в минимални обеми.

Считаме, че системата на националния организиран пазар може да се изрази посредством разписаната структура по веригата – местен – териториален – централен пазар. Неоспорим е факта, че когато дори един елемент от системата не е изграден, то не е възможно да сработи системата като цяло, без значение как, за какво, къде и т.н ще се прилага.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Адаптирайки системата на националния организиран пазар към спецификата при търговията с дървесина, ще си позволим схематично да изразим идеята за изграждането на националния организиран пазар на дървесина посредством фигура 4. От схемата е видно, че системата би функционирала в своята цялост, само когато са изградени и функционират в синхрон всичките ѝ елементи. Към настоящият момент в страната има нормативна база, която регламентира пазарните елементи. Друг е въпроса, че отделните нормативни актове не са синхронизирани помежду си. При наличието на противоречия между отделните закони, юристите се позовават на правилото, че специалния закон е с по-голяма сила спрямо общия закон. До известна степен това правило помага при практическата работа. Проблема на нормативната база, е че в закона за горите няма разписана концепция за изграждането и структурирането на пазар на дървесина в България. в Закона за горите се дава регламент, които дефинира работата само на първичния пазар. другите два пазарни сегмента се регламентират от различни нормативни документи.

В заключение можем да обобщим, че да има нормативна база – Закон за горите, Закон за стоковите борси и тържищата, Закон за концесиите,

Закон за обществените поръчки и т.н. основния недостатък на тази нормативна база, е че липсва синхрон между отделните законодателни разпоредбите от една страна. от друга страна с изключение на Закона за горите, разпоредбите на другите нормативни актове не са съобразени със спецификата на дървесината като природна суровина и с нейния производствен и добивен режим.

Считаме, че от гледна точка на законодателство е необходимо да се разпише цялостната структура на пазара на дървесина, да се регламентира свързаното функциониране на пазарните елементи (тризвенна структура на пазара). Активна обект на търгуване все още е наличен в страната има дървесина, която е обект на неравномерно търсене и предлагане, тоест налице е обекта на търгуване. Пазарните участници – в последните години се утвърди сравнително постоянна структура на дървообработващата и мебелната промишленост. От няколко години е налице отраслова организация – Браншова камара на дървообработващата и мебелната промишленост. Налице са утвърдени пазарни субекти, които традиционно добиват, обработват и търгуват с дървесина.

От направения анали може да се заключи, че липсата на изградени териториални тържища е основния проблем, който към настоящият момент възпрепятства функционирането на системата в нейната цялост.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Елазаров С., В. Хаджиева., Откритите процедури и малкия бизнес.-сп. “Управление и устойчиво развитие”, изд-е на ЛТУ, С, бр. 1-2 от 2002 г.
- [2] Елазаров С., Хр. Миленков, В. Симов, “Стокови борси”, (III допълнено и преработено издание), Университетско издателство “Стопанство”, С., 2003.
- [3] Каракашева Лилия, “Търг, подготовка, участие и документи”, Издателство “Princes”, Варна, 1995.
- [4] Закон за горите – ДВ, бр.125 от 29.12.1997 г. и неговите изменения и допълнения през годините

РЕЦЕНЗЕНТ
доц. д-р Младен Ст. Велев